Obory a dělitelnost

Definice.

- okruh;
- grupa;
- obor integrity (nebo zkráceně jen „obor“): komutativní okruh s krácením;
- $a \mid b$ (a dělí b);
- NSD (největší společný dělitel); „největší“ je míněno vzhledem k uspořádání dělitelnosti!!
- R^* (invertibilní prvky);
- ireducibilní prvek (neinvertibilní, nemá netriviální rozklad);
- prvočinitel ($p \mid a \cdot b \implies p \mid a \vee p \mid b$)
- $a \mid\mid b$ (asociované prvky);
- ideál okruhu;
- hlavní ideál okruhu.

Pozorování.

- invertibilní prvky tvoří spolu s násobením grupu;
- a je invertibilní, právě když $a \mid\mid 1$;
- v okruhu lze krátit, právě když nemá dělitele nuly (tj. $a \cdot b \implies a = 0 \vee b = 0$);
- $a \mid b \implies bR \subseteq aR$;
- $\mathbb{Z}_6$ není obor integrity ($3 \cdot 2 = 0$);
- prvočinitel je ireducibilní.

Definice.

- noetherovský okruh: každá ostře rostoucí posloupnost ideálů je konečná.
- Gaussův obor (ang: Unique Factorization Domain - UFD): každý prvek má jednoznačný rozklad na ireducibilní prvky (jednoznačnost až na pořadí a asociovanost).
- Obor hlavních ideálů (OHI, ang: Principle Ideal Domain - PID): každý ideál je hlavní.

Příklad. V okruhu $\mathbb{Z}_6$ platí $4 \cdot 4 = 4$. Z toho plyne, že neexistuje jednoznačný rozklad na prvočinitele: $4 = 2 \cdot 2 = 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 = \dots$. Potíž je v tom, že $\mathbb{Z}_6$ není obor, a v rovnosti $4 \cdot 4 = 4$ nelze krátit čtyřku. Kvůli problémům tohoto typu o gaussovskosti mluvíme jen v oborech.

Pozorování. Pokud má nějaký prvek v oboru více rozkladů na ireducibilní prvky, pak neexistují NSD. Nechť jsou např.

$$r = a_1 \cdot a_2 = b_1 \cdot b_2$$

dva různé rozklady r na ireducibilní prvky. Pak mají prvky r a $a_1 \cdot b_1$ společné dělitele a_1 a b_1. Prvek r přitom není dělitelný $a_1 \cdot b_1$, jinak by $r = a_1 \cdot a_2 = a_1 \cdot b_1 \cdot s$ dávalo díky krácení spor s růzností rozkladů. Tedy prvky r a $a_1 \cdot b_1$ nemají žádného společného dělitele.

Pozorování. Pokud v oboru R platí, že ireducibilní prvky jsou prvočinitelé, pak je každý rozklad na ireducibilní prvky jednoznačný. To však ještě neznamená, že se jedná o Gaussův obor, protože některé prvky nemusejí mít *žádný* rozklad na ireducibilní prvky. V takovém případě ovšem existuje nekonečná ostře rostoucí posloupnost hlavních ideálů.

Příklad. $R = x \cdot \mathbb{Q}[x] + \mathbb{Z}$ není noetherovský. Obsahuje dokonce nekonečnou rostoucí posloupnost *hlavních* ideálů:

$$xR \subsetneq \frac{x}{2}R \subsetneq \frac{x}{4}R \subsetneq \frac{x}{8}R \subsetneq \dots$$

Polynom x nemá rozklad na ireducibilní prvky.

$$x = 2 \cdot \frac{x}{2} = 2 \cdot 2 \cdot \frac{x}{4} = 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot \frac{x}{8} = \dots$$

Příklad. $R = \mathbb{Z}[\sqrt{5}]$ je noetherovský, ale není Gaussův, např. proto že platí $2 \cdot 2 = (\sqrt{5}+1) \cdot (\sqrt{5}-1)$, přičemž prvky 2, $\sqrt{5}+1$ i $\sqrt{5}-1$ jsou ireducibilní (viz např. Základy algebry D. Stanovského, I,7). V každém případě je zřejmé, že 2 nedělí ani $\sqrt{5}+1$ ani $\sqrt{5}-1$, a není tedy prvočinitelem.

Pozorování. V Gaussově oboru je každý ireducibilní prvek prvočinitelem (oba pojmy tedy splývají).

Pozorování. Sjednocení řetězce ideálů je opět ideál.

Tvrzení. Každý obor hlavních ideálů je noetherovský.

Pozorování. Pokud I a J jsou ideály, pak množina $I + J := \{x + y \mid x \in I, y \in J\}$ je také ideál.

Pozorování. d je NSD všech prvků dR.

Tvrzení. Každý obor hlavních ideálů je Gaussův.

Důkaz. Protože OHI je noetherovský, má každý prvek rozklad na ireducibilní činitele. Zbývá ukázat, že každý ireducibilní prvek je prvočinitel (z definice prvočinitele pak okamžitě plyne jednoznačnost rozkladu).

Nechť p je ireducibilní prvek a $p \,|\, a \cdot b$. Chceme ukázat $p \,|\, a \vee p \,|\, b$. Uvažujme ideál $aR + pR = dR$. Z $d \,|\, p$ plyne buď $d \in R^*$ nebo $p \,|\, d$. Ve druhém případě máme $p \,|\, d \,|\, a$ a jsme hotovi. Podobně pro $bR + pR = cR$. Zbývá možnost, že d i c jsou invertibilní. Pak ovšem $cR = dR = R$ a existují prvky r_1, s_1, r_2 a s_2 takové, že

$$1 = (ar_1 + ps_1) = (br_2 + ps_2).$$

Dostáváme

$$1 = (ar_1 + ps_1) \cdot (br_2 + ps_2),$$

z čehož vidíme $p \,|\, 1$, což je spor s ireducibilitou p. □

Trik násobení jedniček zjednodušuje důkaz v porovnání s důkazem Věty 7.5. ve skriptech D. Stanovského (ten je rozložen na několik tvrzení, která jsou sama o sobě užitečná). Lze ho využít k obecnějšímu tvrzení 1.12 ve skriptech A. Drápala.

Definice. Eukleidův obor: lze dělit se zbytkem. (Zbytek je menší ve smyslu nějakého zobrazení $f : R \to \mathbb{N}_0$, kterému říkáme *eukleidovské*).

Pozorování. Je-li f eukleidovské, pak g definované jako $g(a) := \min\{f(ax) \mid x \in R^*\} = \min\{f(y) \mid y \,||\, a\}$ je také eukleidovské.

Důkaz. Zvolme a, b. Nechť x je invertibilní prvek takový, že $f(bx) = g(b)$, a nechť $a = (bx)q + z$, kde $f(z) < f(bx)$. Pak $g(z) \leq f(z) < f(bx) = g(b)$, a proto $a = b(xq) + z$ je požadované dělení se zbytkem vzhledem k funkci g. □

Od teď tedy budeme předpokládat, že eukleidovská funkce splňuje

$$g(a) := \min\{f(ax) \mid x \in R^*\}.$$

Pozorování. Eukleidovská funkce g splňuje $g(b) \leq g(a)$, kdykoli $b \,|\, a$, $a \neq 0$. To znamená, že g nabývá nejmenší nenulové hodnoty v ideálu bR na prvku b.

Důkaz. Nechť c je nenulový násobek b s nejmenší možnou hodnotou $g(c)$ (tedy $g(c) = \min\{g(x) \mid x \in bR, x \neq 0\}$). Existuje z takové, že $b = qc + z$ a $g(z) < g(c)$. Protože $z = b - qc$ je násobek b, plyne z minimality $g(c)$, že $z = 0$. Tedy $c \,||\, b$ a $g(c) = g(b)$ podle definice g. Pokud je tedy a nenulový násobek b, máme $g(b) = g(c) \leq g(a)$. □

Pozorování. Eukleidovská funkce nabývá svou nejmenší nenulovou hodnotu na všech prvcích R^*.

Můžeme tedy také požadovat, aby $g(1) = 1$ a $g(a) > 1$ pro neinvertibilní prvek a.

Tvrzení. Každý Eukleidovský obor je oborem hlavních ideálů.

Nejrychlejší důkaz je ve skriptech A. Drápala a je podobný důkazu předchozího pozorování.

S pomocí Eukleidova algoritmu lze důkaz přeformulovat i takto: libovolné dva prvky ideálu I mají největšího společného dělitele, který je výsledkem Eukleidova algoritmu a leží tedy také v I. Takto postupně dostaneme NSD stále větší množiny prvků z ideálu. Protože hodnota eukleidovské funkce nemůže klesat do nekonečna, dostaneme nakonec největší společný dělitel d celého ideálu a tedy $I = dR$.

Shrnutí: Hierarchie oborů integrity.

obory integrity
$\cup\!\!\!\!\neq$ ①
obory s NSD — rozklady na ireducibilní prvky jsou jednoznačné, pokud existují
$\cup\!\!\!\!\neq$ ②
Gaussovy obory (UFD) — NSD je "průnik rozkladů" na ireducibilní prvky
$\cup\!\!\!\!\neq$ ③
obory hlavních ideálů — NSD je lineární kombinací
$\cup\!\!\!\!\neq$ ④
Eukleidovský obor — NSD lze nalézt Eukleidovým algoritmem
$\cup\!\!\!\!\neq$ ⑤
tělesa

Příklady ukazující, že inkluze jsou ostré:

① $\mathbb{Z}[\sqrt{5}]$
Jak prvek 2, tak prvek $\sqrt{5}+1$ jsou společným dělitelem prvků 4 a $2 \cdot (\sqrt{5}+1)$ a jsou přitom neporovnatelné.

② $x \cdot \mathbb{Q}[x] + \mathbb{Z}$
Jak jsme viděli, polynom x nemá v tomto oboru rozklad na ireducibilní prvky. Skutečnost, že existují NSD plyne z vlastností $\mathbb{Q}[x]$ a $\mathbb{Z}[x]$ (zatím bez důkazu).

③ $\mathbb{Q}[x, y]$ Ideál polynomů stupně alespoň jedna, tedy $xR + yR$, zjevně není hlavní.

④ Bez důkazu.

$$\mathbb{Z}[\frac{1+\sqrt{-19}}{2}]$$

⑤ $\mathbb{Z}$.